

doorgevoerd. Ook voor barnsteen zal Dorestad als doorvoerhaven gefunctioneerd hebben. Kars vermoedt dat het barnsteen werd verzameld langs de noordelijke kusten van de Noordzee, maar hij wijst tevens op de mogelijkheid van aanvoer uit het Baltische gebied. De verwerking van barnsteen in Dorestad zelf heeft sporen achtergelaten in de vorm van onvoltooide artefacten en vondstconcentraties van de ruwe grondstof. Sarcophagen van een bepaalde kalksteensoort werden geïmporteerd uit Noord-Frankrijk via de Maas. Verder toonde het petrologisch onderzoek de import aan van slijpstenen uit Zuidoost-Engeland en zuidelijk Noorwegen. Incidentele vondsten van speksteen wijzen dan wel niet op handel, maar toch op contacten met Zuid-Scandinavië.

Deze goed gepresenteerde studie heeft onze kennis over Dorestad stellig verrijkt. Het moge duidelijk zijn dat de mogelijkheden van de archeopetrologie hiermee nog lang niet zijn uitgeput. Moge Henk Kars voortgaan langs het stenige pad dat hij met zoveel succes is ingeslagen.

E. J. Harenberg

Th. H. Lunsingh Scheurleer, C. Willemijn Fock, A. J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht, I, Groenhazengracht* (Leiden: Afdeling geschiedenis van de kunstnijverheid Rijksuniversiteit Leiden, 1986, 440 blz., f37,50, ISBN 90 6471 179 8).

Sinds 1969 wordt aan het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden onderzoek verricht naar de geschiedenis van de wooncultuur aan het Rapenburg, 'Leidens voornaamste en schitterendste gracht' (62). Van dit zogenaamde 'Rapenburgproject' zijn nu de eerste resultaten gepubliceerd. Het betreft hier het eerste deel van een serie van zes. Elk deel omvat een onderzoek per pand naar de geschiedenis van de bebouwing en bewoning van een van de zes huizenblokken waarin het Rapenburg door de erop uitkomende dwarsstraten en -grachten wordt verdeeld. Van ieder huis wordt eerst een feitelijk overzicht gegeven van alle (bekende) eigenaren en/of bewoners. In het daaropvolgende tekstgedeelte komen deze personen opnieuw ter sprake, nu in samenhang met de bouwgeschiedenis van het pand en gegevens die over de inrichting konden worden achterhaald. Daarna volgt een beschrijving van de huidige toestand van elk huis, met name van de gevel. Als bijlagen zijn, indien voor het desbetreffende pand aanwezig, boedelinventarissen en (zeldzame) veilingcatalogi van schilderijen en andere kunstvoorwerpen opgenomen.

Dit eerste deel behandelt de twaalf percelen gelegen aan de oneven zijde van het Rapenburg, tussen het Noordeinde en de Groenhazengracht, de gebuurte die vanouds Groenhazengracht werd genoemd. Een van de opvallendste kenmerken van de bewoningsgeschiedenis van het Rapenburg is de sterke sociale gemêleerdheid: grote heren leefden er naast kleine luiden. Deze laatsten, ambachtslieden en neringdoenden, bewoonden vooral de in dit eerste deel behandelde percelen. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om kleine huizen, want afgezien van nummer 19, het huidige kantongerecht, vinden we aan dit stuk van de gracht geen van de monumentale panden waaraan het Rapenburg zijn aanzien ontleent.

Het ligt in de bedoeling in elk van de zes delen een à twee inleidingen op te nemen, die meer algemene — kunsthistorische zowel als sociaal-historische en stedenbouwkundige — aspecten van de bewoningsgeschiedenis van het Rapenburg als geheel belichten. Deel I bevat een inleiding van de hand van Th. H. Lunsingh Scheurleer, 'Het Rapenburg 1386-1986— zes eeuwen wooncultuur'. Op heldere en boeiende wijze, met aandacht voor menig kleurrijk detail, wordt hierin de ontwikkeling van het Rapenburg npsrhpst van vestoracht naar binneneracht. van woongracht naaf werkgracht. Het boek

is eenvoudig uitgegeven en rijk geïllustreerd, met 194 welgekozen afbeeldingen, die de tekst voortreffelijk aanvullen en toelichten. Het wachten is op de overige vijf delen.

A. J. C. M. Gabriëls

W. Ehbrecht en H. Schilling, ed., *Niederlande und Nordwestdeutschland. Studien zur Regional- und Stadtgeschichte Nordwestkontinentaleuropas im Mittelalter und in der Neuzeit Franz Petri zum 80. Geburtstag* (Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte im Münster. Reihe A: Darstellungen Band XV; Keulen-Wenen: Böhlau Verlag, 1983, xxxii + 527 blz., DM 88,-, ISBN 3 412 01683 7).

Aan F. Petri, een der nestoren van de stadsgeschiedenis in Duitsland én de Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd, werd deze lijvige bundel van achttien bijdragen opgedragen. Voor een groot deel hebben zij rechtstreeks betrekking op de Nederlanden.

A. Verhulst, 'Neue Ansichten über die Entstehung der flämischen Städte am Beispiel von Gent und Antwerpen' (1-17), gaat uit van een stimulerende bijdrage van de gevierde zelf om aan de hand van een vergelijkende studie tussen Gent en Antwerpen de ontstaansgeschiedenis van deze Zuidnederlandse steden nader te preciseren. Hij onderlijnt het bestaan van handelsnederzettingen in de negende eeuw en de mogelijke invloed van het bestaan van wereldlijke en kerkelijke centra als aanknopingspunt voor de latere karolingische nederzettingen.

W. J. Alberts, 'Die Reisen der deutschen Könige in die Niederlande im Mittelalter' (18-40), onderzoekt voornamelijk aan de hand van koninklijke oorkonden de openthoudplaatsen van de Duitse koningen in de Nederlanden. Zij kwamen hoofdzakelijk in de palts te Nijmegen, vooral in de elfde en twaalfde eeuw, en in de bisschopsstad Utrecht. Maastricht ook kreeg al koninklijk bezoek sinds de merovingers, maar werd door de vorsten in de dertiende eeuw niet meer bezocht.

W. Blockmans, 'Verwirklichungen und neue Orientierungen in der Sozialgeschichte der Niederlande im Spätmittelalter' (41 -60), schetst de enorme vooruitgang die de sociale geschiedenis van de laat-middeleeuwse Nederlanden sinds circa 1960 heeft geboekt en die mede aan zijn impuls is te danken. Door het aanboren van nieuwe bronnen is een meer kwantitatieve en globale benadering mogelijk geworden waarbij meer verfijnde analysemethododes konden worden gebruikt aan theoretisch meer gefundeerde modellen konden worden getoetst.

W. Ehbrecht, 'Hansen, Friesen und Vitalienbrüder an der Wende zum 15. Jahrhundert' (61-98), toont aan dat vóór de verdrijving van de Vitaliebroeders, een soort kapersgemeenschap, uit Gotland in 1398, al afzonderlijke kapersgroepen aan de Noordzeekusten opereerden. Zij stonden vooral in dienst van Friese hoofdelingen en brachten de door hen geroofde goederen langs dezen en langs de Hanzesteden, Bremen vooral, in de handel. De verwarde partijpolitieke verhoudingen en het ontbreken van een centraal gezag vóór de komst van de Bourgondiërs hebben hun activiteiten haast onuitroeibaar gemaakt, ondanks de pogingen van de Hanzesteden.

H. Schmidt, 'Zum Scheitern weifischer Herrschaftshoffnungen in Ostfriesland 1516-1517' (99-120), evoceert daarnaast ook de politiek van Karel van Habsburg en van zijn grootvader keizer Maximiliaan.

J. van den Broek, 'Groningen als Hafencity - Stadt und Kirche in der Frühneuzeit - Ein Archivbericht' (245-260), geeft een bijzonder pessimistische indruk van de mogelijkheden van het historisch onderzoek naar de economische en religieuze geschiedenis van Groningen. Het archiefmateriaal dateert hoofdzakelijk uit de zestiende eeuw en later en is